

HRVATSKE ZEMLJE U DOBA BITKE NA KOSOVU 1389.*

Tomislav Raukar

1. U Lučićevim »Povijesnim svjedočanstvima o Trogiru« (Memorie istoriche di Tragurio) nalazi se rukovet izvorne građe — sve danas izgubljeni zaključci splitskog i trogirskog komunalnog vijeća — koja osvjetljava jedno uznemireno, nesigurno razdoblje hrvatske povijesti, godine pritiska Tvrtka I na obalni pojas dalmatinskih gradova od Zadra do Splita da prihvate vlast bosanskoga kralja. Kako je dobro poznato, bosanski prodor prema srednjem Jadranu počinje Tvrtkovim osvajanjem Klisa i Ostrovice 1387, a u proljeće 1389. pritisak na gradove postupno se primicao vrhuncu. Iz tri strateški ključna tvrda grada — Paližnina Vrana, Ostrovića i Klis — Tvrtko je ustvari opsjedao obalne komune, okruživši ih s kopna svojim četama.¹ Potkraj ožujka 1389. Splitsani su uputili poslanike bosanskom kralju sa zadatkom da od njega zatraže rok, što je moguće širi, do kojega smiju očekivati pomoć kralja Žigmunda.² Da je Tvrtko tada Splitsanima uistinu i odredio taj rok, nakon isteka kojega su morali prihvatiti bosansku vlast, pokazuju upute splitskog vijeća, sastavljene dva mjeseca kasnije, 18. svibnja 1389, za novo poslanstvo kralju Žigmundu: splitski su predstavnici trebali zamoliti ugarsko-hrvatskog vladara da im pomogne u nevolji i istaknuti da je »vrijeme što nam ga je protiv naše volje odredio bosanski kralj kratko, traje do 15. lipnja« (usque diem 15. iunii proxime futurum).³ A toga dana, kada je istjecao Tvrtkov rok i kada su Splitsani trebali prihvatiti njegovu vlast, kraljeve su čete sudjelovale u sukobu s Turcima na Kosovu.⁴ To je bio razlog barem privremenu popuštanju bosanskog pritiska na dalmatinske gradove: Split će Tvrtkovu vlast prihvatiti tek godinu dana kasnije, u lipnju 1390.⁵

* Nepromijenjeni tekst izlaganja na znanstvenom kolokviju »Kosovska bitka 1389«, Zagreb 27. lipnja 1989.

¹ I. Lucić, Povijesna svjedočanstva o Trogiru II, Split 1979, 723—788; Vj. Klaić, Povjest Hrvata II/1, Zagreb 1900, 239—258; F. Šišić, Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350—1416), Zagreb 1902, 62—79; S. Ćirković, Istorija srednjovekovne bosanske države, Beograd 1964, 153—165.

² T. Smičiklas (dopune: J. Stipišić), Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije [dalje: CD] XVII, Zagreb 1981, 188—189, 24. III. 1389; Lucić, n. dj., 757—758.

³ Isto, 201—202, 18. V. 1389; Lucić, n. dj., 759—761.

⁴ Šišić, n. dj., 72—74; Ćirković, n. dj., 157—160.

⁵ Lucić, n. dj., 771—774; Ćirković, n. dj., 160—163.

2. Taj događajni nacrt o jednom kratkom razdoblju hrvatske povijesti osnovica je predmetu ovoga priopćenja, usporedbi dvaju slojeva povijesnoga razvoja, što ga čine: izdvojeno zbivanje, neposredna događajnost povijesnog vremena, s jedne, i sveukupnost društvenih procesa, s druge strane, ili ukratko, raspon od mikrozbivanja do makroprocesâ povijesti. U tom se rasponu mogu osvijetliti obje povijesne pojave, istaknute u naslovu ovoga priopćenja, Hrvatska godine 1389. i bitka na Kosovu u lipnju 1389, odrediti stupanj njihove uzajamnosti ili odvojenosti i, napokon, što je najvažnije, njihov odnos spram budućega razvoja na hrvatskom i općenito južnoslavenskom području u kasnom srednjem vijeku.

3. Hrvatske su se zemlje 1389. nalazile u novoj etapi svojega razvoja. Protudvorski pokret potkraj 80-ih godina XIV. stoljeća bio se stegnuo, prostorno i politički, na obalni pojas komunalnih društava u Dalmaciji i neizbježnost prihvaćanja jedne nove, nikada ranije priznavane, političke vlasti. Dalmatinski su gradovi već u jesen 1382. i na početku 1383. neposredno nakon Ludovikove smrti, iskazali svoju nesklonost, pa i nepovjerenje, prema onim političkim snagama koje su mogle ugroziti društvenu ravnotežu što ju je na istočnoj obali Jadrana bio podignuo Zadarski mir 1358. Upravo zbog toga što su znali da nakon Ludovikove smrti ulaze u novo razdoblje političke nesigurnosti, dalmatinski su gradovi, prije svih Zadar, izricali svoju *fidelitas* kraljicama Elizabeti i Mariji.⁶ Izrazi dinastičke odanosti bijahu, u biti uzaludni, pokušaj održavanja onih odnosa koji su im u Ludovikovu razdoblju omogućili društveni polet i gospodarski rast.

4. Nosioći ugrožavanja bijahu u tom trenutku na moru i kopnu — Mletačka Republika i Tvrtkova Bosna — i nije baš najlakše odrediti spram kojega je od njih *fidelitas* gradova prvenstveno bila usmjerena. S jedne su strane još bila svježâ zbivanja u posljednjem ratu između Ludovika i Venecije, ali se Republika u jesen 1382. nalazila prividno daleko od istočnog Jadrana. Tvrtko se, naprotiv, nalazio u neposrednom zaleđu gradova, napose na dijelu od Splita do Dubrovnika. Osim toga, ni osjećaj opasnosti po svoj prilici nije bio jednak u svima njima. Donoseći 21. listopada 1382. odluku o sklapanju obrambenog saveza sa Zadrom i drugim dalmatinskim gradovima, Dubrovnik je vjerojatno pomišljao na obje opasnosti, ali je u Zadru dinastička vjernost, pa i međugradski savez, ipak morala biti prije svega potaknuta pogledom na moćnu jadransku republiku.

5. Ali, Tvrtkova politika širenja Bosne prema jadranskoj obali ubrzo je pokazala da će upravo pritisak s kopna biti najvažnija pojava u razvoju

⁶ Već 8. listopada 1382. zadarski plemići i rektori, zajedno s krbavskim knezom Butkom Kurjakovićem, sklapaju »savez, bratstvo i prijateljstvo« da bi se mogli uzajamno pomagati i održati vjernost (*fidelitas*) spram kraljica Elizabete i Marije (F. Šišić, Ljetopis Pavla Pavlovića patricija zadarskoga, Vjesnik Zemaljskog arkiva VI, 1904, 5; Nada Klaić—I. Petricioli, Zadar u srednjem vijeku do 1409, Zadar 1976, 352). Dva dana kasnije Zadrani šalju poslanstvo kraljici Elizabeti da joj izraze čvrstu vjernost, a u sredini listopada 1382. dubrovačko Vijeće umoljenih zaključuje da se sklopi savez sa Zadrom i drugim dalmatinskim gradovima (CD XVI, 332; Šišić, n. dj., 248, bilj. 24; Ćirković, n. dj. 150).

dalmatinskih gradova. Na budimski je prijesto, doduše, u ožujku 1387. došao novi vladar, Žigmund, pa su se Dubrovčani već u srpnju 1387. prisegom obvezali na *fidelitas* i njemu i Mariji,⁷ ali je stvarni utjecaj Žigmundov na istočnom Jadranu u razdoblju Tvarkova pritiska, kao uostalom i u svih pedeset godina njegova vladanja, bio, unatoč svim njegovim nastojanjima, neodlučan i opsegom djelotvornosti skroman. Potkraj 80-ih godina, kako je istakanuto, na političkom obzorju gradova od Zadra do Splita bio je samo Tvrtko. To je bila neposredna razina zbivanja u svakodnevici gradova, ograničeni i jedino mogući prostor njihova djelovanja.

6. Spoznaja o ugroženosti anžuvinske ravnoteže bila je, dakle, nazočna na obalnom pojasu hrvatskih zemalja, a izražavala se u otporu gradova spram Tvrtkove jadranske politike. Ali, to mikrozbivanje koje je pogađalo obalne gradove i njihova okružja bilo je, ustvari, pouzdanim znakom o procesima promjena u društvenom ustrojstvu na prostoru od Jadrana do Panonije. Zrelo hrvatsko društvo, oblikovano u XIV. stoljeću, počelo je iskazivati prve znakove feudalne ocvalosti. Ako je društveni uspon jadranskog pojasa (dalmatinski grad od Zadra do Dubrovnika) i njegova neposrednog zaleđa (plemičko ustrojstvo u srednjovjekovnoj Hrvatskoj) bio, koliko god se to na prvi pogled može činiti paradoksalnim, plodom centralističke, ali i vanjskopolitički odvažne, djelatnosti drugog Anžuvinca, onda poremećaj u gornjem dijelu društvene ljestvice, u odnosu feudalne i kraljevske vlasti, gdje više nije bilo vladara tako iznimne osobnosti, kao što je bio Ludovik, nije mogao značiti drugo nego početak dugog procesa društvenog zastoja. Razvojne smjernice hrvatskih zemalja, što će u iduća dva stoljeća, između 1400. i 1600, iz temelja promijeniti ustrojstvo njihova društva, već tada dobivaju svoje početne značajke.⁸

7. Poput zbivanja u neposrednoj blizini dalmatinskih gradova, seoski prostori kojih bijahu potkraj 80-ih godina XIV. stoljeća izvrnuti pustošćim nasrtajima bosanskih četa, i bitka na Kosovu 15. lipnja 1389. uklopljena je u jednake raspone povijesnoga vremena. S vidokruga najvećeg dijela hrvatskih zemalja to je bio samo, prostorno daleki, sukob između kršćanskih vladara i Osmanlija; ustvari, s gledišta društvenog razvoja u kasnom srednjovjekovlju bitka na Kosovu bila je jedan od tri važna, prijelomna poraza — marički 1371, kosovski 1389. i nikopoljski 1396. — što su u posljednjoj trećini XIV. stoljeća turskom pritisku otvorili vrata južno-slavenskih zemalja, a to znači i hrvatskoga područja. Svaki od ta tri poraza nosi u sebi vlastitu težinu i osobito djelovanje na budući razvoj južno-slavenskog svijeta. Bitka na Marici učvršćuje turski prodor na jug Bal-

⁷ CD XVII, 74, 24. VII. 1387.

⁸ O ulozi anžuvinske vlasti u hrvatskoj povijesti XIV. stoljeća: Nada Klaić, L'importanza della dominazione angioina per le terre croate, Quaderni dell'Archivio storico pugliese 7, Per una storia delle relazioni tra le due sponde adriatiche, Bari 1962, 55–62; ista, Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku, Zagreb, 1976, 503–661; o društvenom razvoju u Hrvatskoj u kasnom srednjem vijeku: T. Raukar, Društveni razvoj u Hrvatskoj u XV stoljeću, Historijski zbornik XXXVIII, 1985, 75–94.

kanskog poluotoka, bitka na Kosovu pretvara srednjovjekovnu Srbiju u osmanskog vazala, poraz kod Nikopolja, pak, slom je viteške površnosti, konačni dokaz o novoj političkoj razdiobi evropskog jugoistoka.⁹

8. Koliko god je lako odrediti značajke i posljedice bitke na Kosovu, njezino makrodjelovanje na povijest južnoslavenskih zemalja, toliko je teško odgovoriti na pitanje koliko su ljeti 1389. suvremenici uistinu o njoj znali, kako je izgledao njezin neposredni, događajni odjek u Hrvatskoj, prije svega u istočnojadranskim gradovima koji su se odupirali Tvrtkovu pritisku. Valja, razumije se, imati na umu činjenicu da su protok obavijesti i stupanj obaviještenosti u kasnom srednjovjekovlju zacijelo bili mnogo opsežnijima, temeljitijima, pa i bržima nego što se to može suditi prema sačuvanim vrelima, to prije što su mogućnosti takva istraživanja sasvim skromne. Jer, nedostaju najvažnija uporišta proučavanja o društvenoj svijesti, o razini znanja o drugima, o mjestu koje je na ljestvici važnosti imala bitka na Kosovu u komunalnim društvima na Jadranu — suvremene kronike. Jedina, pak, od sačuvanih, *Memoriale* zadarskog kroničara Pavla Pavlovića, uopće ne spominje bitku na Kosovu, premda obuhvaća široko razdoblje od 1371. do 1408.¹⁰ Znači li to da Zadranici o njoj ništa nisu znali ili da tom sukobu nisu davali veću važnost? Vjerojatno ne, dapače, premda nije bila zabilježena u suvremenim vrelima, smijemo pretpostaviti da im je bila poznata, ako ni zbog čega drugoga, ono barem zato što su u njoj sudjelovale Tvrtkove čete, one iste koje su tih godina provaljivale u zadarski distrikt i u zaleđa drugih dalmatinskih gradova. Što su oni, dakle, mogli znati o kosovskom sukobu?

9. Jedini pouzdani oslonac zaključivanju o brzini kojom su vijesti o kosovskom porazu dopirale do komunalnih društava na Jadranu jest uputa što je splitsko vijeće sastavlja 30. lipnja 1389. za Ivana Marinova, poslanika kralju Tvrtku. Ni po čemu se te poslaničke upute ne razlikuju od prethodnih, njihov je jedini sadržaj priznavanje bosanske vlasti i nastojanje da se taj čin što više odgodi. U njima se ne spominju ni Turci, ni neki kršćansko-turski sukob, niti se uopće naslućuje Tvrtkova uloga u tom sukobu. U središtu je uputâ bilo, za Splitskane najvažnije, pitanje: da ne budu ni prvi, ni drugi, nego jedni od posljednjih (de ultimis) Dalmatinaca koji će prihvatiti Tvrtkovu vlast.¹¹ Splitskani, dakle, do 30. lipnja 1389, petnaest dana nakon bitke na Kosovu, još za nju nisu bili doznali. Da jesu, zacijelo bi u upute Ivanu Marinovu bili ugradili i pohvalu vladaru. Jer, kada je Tvrtko 1. kolovoza 1389. posebnim pismom obavijestio Trogirane o bitki na Kosovu, smatrao ju je svojom velikom pobjedom.¹²

10. Tvrtkov dojam o pobjedi na Kosovu plod je raspona što dijeli sudioničtvo suvremenika od vremena povijesti. Bitki na Kosovu tek su njezine posljedice — vazalni položaj Srbije i Stefana Lazarevića spram turskog

⁹ Historija naroda Jugoslavije I, Zagreb 1953, 343—351, 446—456.

¹⁰ Šišić, Ljetopis Pavla Pavlovića.

¹¹ CD XVII, 210—211.

¹² Isto, 212—213.

sultana — dale oznaku poraza. I evropski je Zapad tu bitku smatrao kršćanskom pobjedom, kako to pokazuje znameniti odgovor Firenze Tvrtku od 20. listopada 1389.¹³ Tako je, po svoj prilici, bilo i u dalmatinskim gradovima, možda i na drugim dijelovima hrvatskih zemalja.

Ali, jedna daleka bitka i onaj činitelj, Osmansko Carstvo, kojemu se ta bitka nastojala oduprijeti, postupno su postajali sve bližima. Sedam godina nakon Kosova, u idućem velikom sukobu s Turcima, kod Nikopolja 1396, već sudjeluje i ugarsko-hrvatski vladar Žigmund. A dva desetljeća kasnije, godine 1415, turske su čete, koliko je danas poznato, prvi put provalile i na okružja dalmatinskih gradova.¹⁴ Od Ludovikove smrti i sjaja njegova vremena protekla je tek trećina stoljeća, a ipak se društveni vidokrug hrvatskih zemalja iz temelja promijenio. Iz razdoblja društvenog rasta Hrvatska je ulazila u dugu epohu zastoja.

¹³ Ćirković, Istorija srednjovekovne bosanske države, 160.

¹⁴ S. Traljić, Nin pod udarom tursko-mletačkih ratova, Radovi Instituta JAZU u Zadru 16—17, 1969, 530; T. Raukar—I. Petricioli—F. Švelec—Š. Peričić, Zadar pod mletačkom upravom 1409—1797, Zadar 1987, 66.

Zusammenfassung

DIE KROATISCHEN LÄNDER IN DER ZEIT DER SCHLACHT AUF DEM AMSELFELD 1389

In dem vorliegenden Beitrag werden zwei geschichtliche Ereignisse parallel betrachtet und gegenseitig beleuchtet: die Anfangsphase der kroatischen Bewegung gegen den Hof in Ofen (Buda) und der Widerhall des Kampfes auf dem Amselfeld 1389. Beide Erscheinungen werden durch die Persönlichkeit des bosnischen Königs Tvrtko I., der seit der Mitte 1387 die dalmatinischen Städte zu zwingen versucht, seine Herrschaft anzuerkennen, engstens miteinander verbunden. Tvrtko ist einerseits eine der Zentralfiguren in der ersten Stufe der Bewegung gegen den Hof in Ofen und andererseits ein Herrscher, der am 15. Juni seine Truppen auf das Amselfeld schickte. Beide geschichtlichen Ereignisse, die in diesem Beitrag komparativ betrachtet werden, sind ein Zeichen von Krisenprozessen auf dem kroatischen und südslawischen Raum Ende des 14. Jhs. Die Geschehnisse in Kroatien ergeben sich aus den Strömungen in den oberen Teilen der gesellschaftlichen Pyramide (Schwächung der zentralen Macht des Königs und Anwaschen der Macht der Feudalherren), die übrigens seit der Mitte des 14. Jhs. die südslawischen Gesellschaften (der Tod von Stefan Dušan 1355) zu erfassen beginnen, während die Schlacht auf dem Amselfeld eine wichtige Wende in der Verbreitung der Osmanen auf der Balkanhalbinsel darstellt. Aber diese Mikrogeschehnisse zeitigten damals noch nicht ihre makrogesellschaftlichen Folgen. Die Reichweite der Schlacht auf dem Amselfeld haben die Zeitgenossen im Jahr 1389 nicht einmal ahnen können. Aus dem Horizont der kroatischen Länder, besonders aus der Sicht der dalmatinischen Städte war diese Schlacht nur ein ferner, kaum wahrnehmbarer Zusammenprall mit den Türken. Genauso konnte der Widerstand gegen Ofen in Kroatien und Bosnien, der im Jahre 1389 immer stärker wurde, nur als ein begrenzter feudal-dynastischer Streit aussehen. Und dennoch trugen beide Erscheinungen bereits damals alle Charakteristika jener Gesellschaftsprozesse in sich, die ein knappes Vierteljahrhundert nach der Schlacht auf dem Amselfeld zum Tragen kommen wird. Dadurch, daß Venedig 1409 Dalmatien erobert hat und daß die Türken 1414 und 1415 zum erstenmal auf kroatisches Territorium eingefallen sind, begann die Epoche der räumlichen und gesellschaftlichen Zersplitterung der kroatischen Länder.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 50 d

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH